

Medyada
ve Çocuk Medyasında
Engelli Karakterlerin Temsili

Emin PAFTALI

UNICEF Genel Direktörü Carol Bellamy,
“Bir yüzyıl, çocukların hiçbir hakka sahip
olmamalarıyla başlayıp, çocukların en güçlü kanuni
araçlar yoluyla onların haklarını sadece tanımakla
değil korumakla da sonlanmaktadır.”
diyerek (UNICEF, 2013) geçtiğimiz yüzyılda
çocukların kanun karşısında birçok hak kazandığını
anlatmaktadır.

Daha önceki yüzyıllarda görmezden gelinen ya da “küçük yetişkinler” sayılan çocuklar, özellikle yirminci yüzyılla birlikte kendi durumlarına uygun haklara ve korunma imkanlarına sahip olmaya başlamışlardır. Ama yazılı olarak ve çoğunlukla “gelişmiş” denilen ülkelerde geçerli olan bu hakların dünya çapında uygulamaya geçtiğini söylemek pek mümkün değildir.

Ülkemizde, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi 1995 yılında uygulamaya konmuştur. Bu sözleşme aynı zamanda engelli çocukların haklarını da güvence altına almaya çalışmaktadır. Sözleşmede bu konuda en öne çıkan madde şöyledir:

“Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.”

(UNICEF, 2013)

Sözleşme maddesinde yer aldığı gibi, engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alma, özgüvenlerini geliştirme konularında, günümüzde artık insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan medyadaki temsiller oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Sadece engelli bireyler için değil, “Özellikle ailesinde ve yakın çevresinde engelli insan olmayanlar için, medya oldukça etkili bir bakış açısı ve temsiller sistemi sunmaktadır.” (Ashby vd, 2009:360).

Yani medyadaki temsiller, engelli bireyleri sadece medyada görebilen toplumun “engelsiz” kesimi için önemlidir.

Ayrıca engelli çocukların büyürken medyada gördüğü temsiller, içinde yaşadıkları toplumda kendilerini konumlandırmalarında etkili olabilmektedir.

Bunun yanında engelli olmayan çocukların engelli bireyler hakkındaki düşünce ve algılarının şekillenmesinde medyadaki temsillerin önemli etkisi vardır.

Medya, günümüzün teknolojik imkanları ile birlikte, bir insanın yetişemeyeceği kadar hızlı ve takip edemeyeceği kadar çok ürünle çevremizi sarmaktadır. Bu yüzden söz konusu medya olduğunda sınırlar, doğrular ve yanlışlar bulanıklaşmaktadır. Medya konusunda çalışmalar yapan araştırmacılara bu konuda önemli işler düşmektedir.

Medyadaki temsilleri takip etmek ve çözümlenmek, bu çalışmalardan sonuçlar çıkararak izleyicilerde farkındalık yaratmak, medya alanındaki araştırmacıların sorumluluğudur.

Medyadaki engelli temsilleri konusunda dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında öne çıkan 1977 tarihli “Engellilerin Medyadaki Temsilleri: Kalıplar Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada, Biklen ve Bogdan engelli karakterlerin medyada belirli kalıplara göre temsil edildiğini saptamışlardır.

Biklen ve Bogdan'ın medyada sıklıkla rastlandığını iddia ettikleri engelli stereotipleri (kalıpları) şunlardır: Acınası ve zavallı, şiddetin nesnesi, tekinsiz veya şeytani, atmosfer, süper engelli, gülünecek kişi, kendinin en büyük ve tek düşmanı, yük, günlük hayata tam olarak katılamayan (katılmaya uygun olmayan) kişi olarak engelli karakter temsilleri (aktaran Rubin ve Watson, 1987: 60).

Acınası ve zavallı

Bu kalıpta engelli karakterin yardıma muhtaç ve acınacak durumda çizilmesi söz konusudur. Engelli karakterin engelinden dolayı kendine yetememesi ve bu yüzden yardıma muhtaç olması, özellikle melodramatik özellikler taşıyan eski Türk filmlerinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Acinası ve zavallı

Milyonluk Bebek Filminde Maggie Fitzgerald: Hilary Swank'ın oynadığı Maggie Fitzgerald karakteri geçirdiği kaza sonucu hastanede yatarken.

Şiddetin nesnesi

Engelli karakterin şiddetin nesnesi olması, hem fiziksel hem de psikolojik şiddetin görüldüğü durumlarda geçerli olabilmektedir. Şiddete maruz kalan kişi, yaşlı ve engelli bir aile bireyi ya da dışarıdan biri olabilir. Şiddeti uygulayan ise genellikle anlatının kötü ve acımasız karakteridir.

Şiddetin nesnesi

Burada engelli karaktere uygulanan şiddet genellikle seyircide merhamet duygusu oluşturma ve şiddeti uygulayan kötü kişinin “kötülüğünün” altını çizmeye yardımcı olmaktadır.

Şiddetin nesnesi

Ulak Filmindeki Engelli Karakter Mehmet.

Tekinsiz veya Şeytani

Genellikle engelli bireyin hikayedeki kötü karakter, kahramanın zıttı olarak gösterildiği temsillerde bu kalıba rastlanabilir. YakıŐıklı ve iyi niyetli kahramanın karşısına kötü niyetli ve deforme vücuda ya da bir engele sahip kötü karakter yerleŐtirmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Özellikle James Bond filmlerinde bunun örnekleri görölmektedir.

Tekinsiz veya Şeytani

Kötü ve Şeytani olmanın yanında engelli karakterin “tekinsiz” olarak resmedilmesi de mümkündür. Bu temsil genellikle zihinsel engelli karakterlerin varlığında kullanılır. Neyi ne zaman yapacağı belli olmayan zihinsel engelli karakterler tekinsiz ve güvenilmez olarak gösterilebilmektedir.

Tekinsiz veya Şeytani

EŐkiya Filmindeki Engelli Karakter Berfo.

Atmosfer

Engelli insanların “atmosfer” olarak kullanılması çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Bir ortamın fakir ve kötü durumda olduğunu göstermek için çeşitli engellere sahip insanlar, dilenciler gibi kişilerin gösterilmesiyle, ya da yine bir ortamda savaş ve acıların yaşandığını kısa yoldan anlatmak için çeşitli engelli figürlerin kullanılmasıyla bu temsil şeklinin gerçekleşmesi mümkündür.

Atmosfer

Bu temsil kalıbında önemli olan özellik, engelli bireyin hikayeye sadece dramatik bir etki yaratmak için dahil edilmesidir. Engelli kişi, kendi iradesi ve kararları olan bir karakter olarak değil sadece hikaye gerektirdiği zaman ortaya çıkan bir figür gibi temsil edilmektedir.

Atmosfer

İyi, Kötü ve Çirkin Filminde Yer Alan "Yarım Asker".

Süper engelli

Çok sık rastlanmasa da örnekleri bulunan bu kalıbın temel özelliği, engelli karakteri genel olarak hikayenin merkezine yerleştirilip onun bir “süper kahraman” gibi gösterilmesidir. Örnek olarak Korkusuz (2003, Mark Steven Johnson) filmindeki görme engelli avukat Matt Murdock verilebilir. Murdock aynı zamanda üstün güçleri olan ve kötülerle savaşan süper kahraman Daredevil'dir.

Süper engelli

Korkusuz Filmindeki Görme Engelli Avukat ve Süper Kahraman Daredevil.

Gülünecek kişi

Genel olarak mizahi öğelere sahip filmlerde görülen bu temsil şeklinde, engelli kişinin engeli üzerinden komik durumlar yaratılması söz konusudur. Eski Türk filmlerinde kekeme, diğer değişle dil ve konuşma engelli yan karakterlerin konuşma sorunlarının yarattığı mizah bu duruma örnek verilebilir.

Gülünecek kişi

Vizontele Filmindeki Engelli Karakter Melo.

Kendinin en büyük ve tek düşmanı

Bu temsil engelli karakterin kendi durumunu kabul edememesi ve kendiyle barışık olmaması üzerine kuruludur. İçine kapanan, hayata küsen, toplumun “sağlıklı” genelinden onu ayıran fiziksel ya da zihinsel durumdan dolayı kendini suçlu hisseden engelli karakter örneklerine yine melodramatik yapısı olan filmlerde rastlanabilmektedir.

Kendinin en büyük ve tek dūřmanı

Yazı Tura Filmindeki Engelli Karakter Rıdvan.

Bir “yük” olarak engelli

Bakıma ve yardıma ihtiyaç duyan engelli karakterlerin filmdeki “engelsiz” karakterler sayesinde hayatına devam edebildiği temsillerde bu kalıp görülmektedir. Bu kalıp bir bakıma “Şiddetin nesnesi olan engelli karakter” kalıbının tersi gibidir.

Bir “yük” olarak engelli

Diğerinde engelli karakterin şiddete maruz kalması hikayedeki “kötü” karakterin kötülüğünün altını çizerken, bu kalıpta ise engelli karaktere bakan, onunla ilgilenen “iyi” karakterin iyiliğinin altı çizilmektedir.

Bir “yük” olarak engelli

Filler ve Çimen Filmindeki Engelli Karakter İldem.

Günlük hayata tam olarak katılamayan
(katılmaya uygun olmayan)

Temsil kalıpları içinde en çok tekrar edilenlerden biri, engelli karakterin günlük hayatın dışında resmedildiği temsillerdir. Bu temsil kalıbında engelli birey günlük hayatın parçası olan sıradan bir ortamda, herhangi bir mesleğe sahip (veznedar, bakkal, mimar vb.) bir karakter olarak seyircinin karşısına çıkmaz.

Günlük hayata tam olarak katılamayan
(katılmaya uygun olmayan)

Engelli karakterin hikayede yer alma nedeni
“engelli” olmasıdır ve karakter gündelik
hayattan yalıtılmış ve kendi dünyasında temsil
edilmektedir.

Günlük hayata tam olarak katılamayan
(katılmaya uygun olmayan)

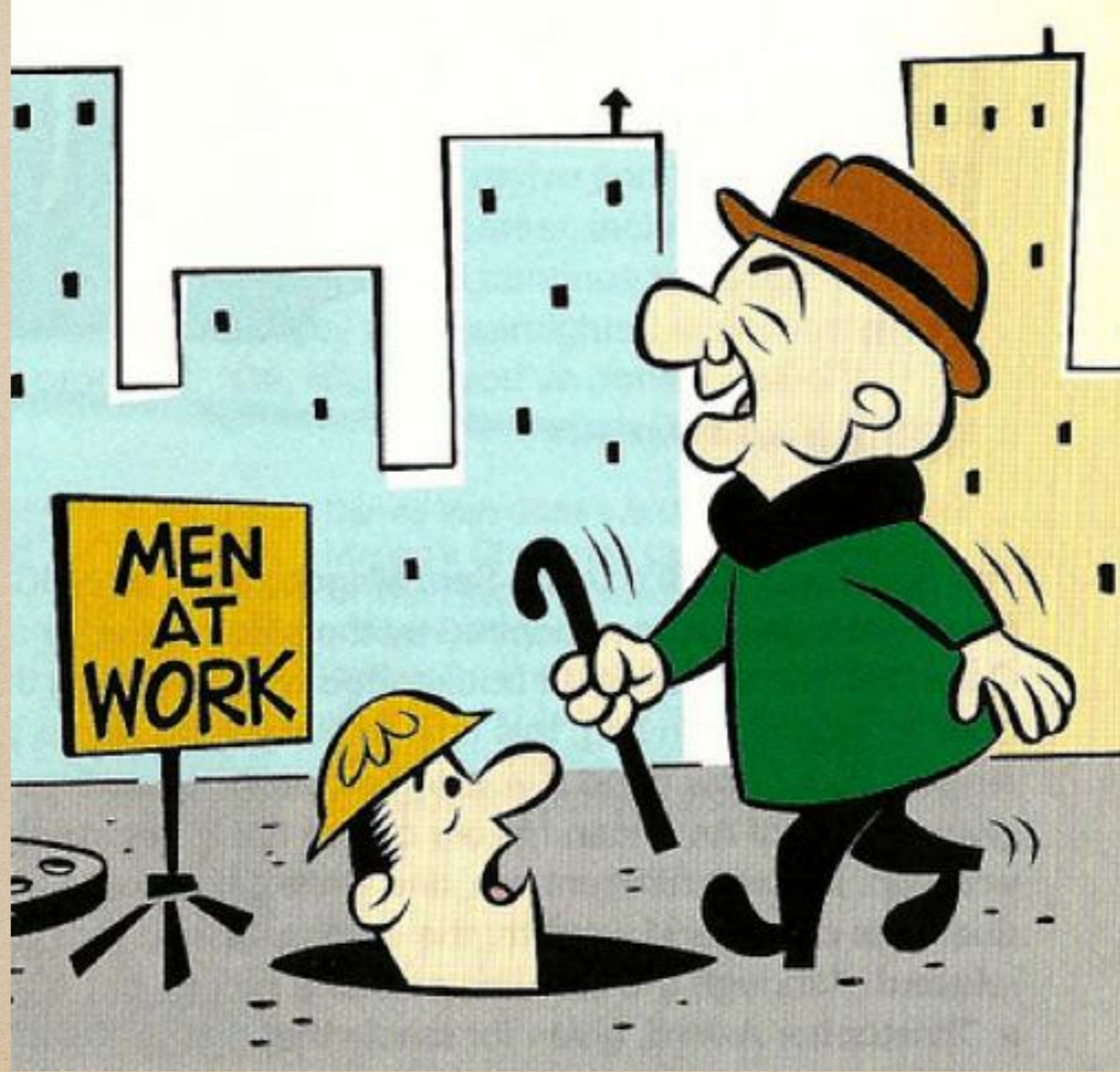
Abimm Filmdeki Engelli Karakter Arif.

Ulak Filmindeki Engelli Karakter Havva.

**Çocuk Medyasında
Engelli Karakterlerin Temsili**

Gülünecek kişi olarak engelli karakter

Çizgi Film Serisindeki Bay Magoo.

Tekinsiz veya Şeytani olarak engelli karakter

Peter Pan izgi Film indeki Kaptan Kanca.

Gülünecek kişi olarak engelli karakter

South Park izgi Filmindeki Timmy.

Süper engelli olarak engelli karakter

X-Men Çizgi Filmindeki Profesör X.

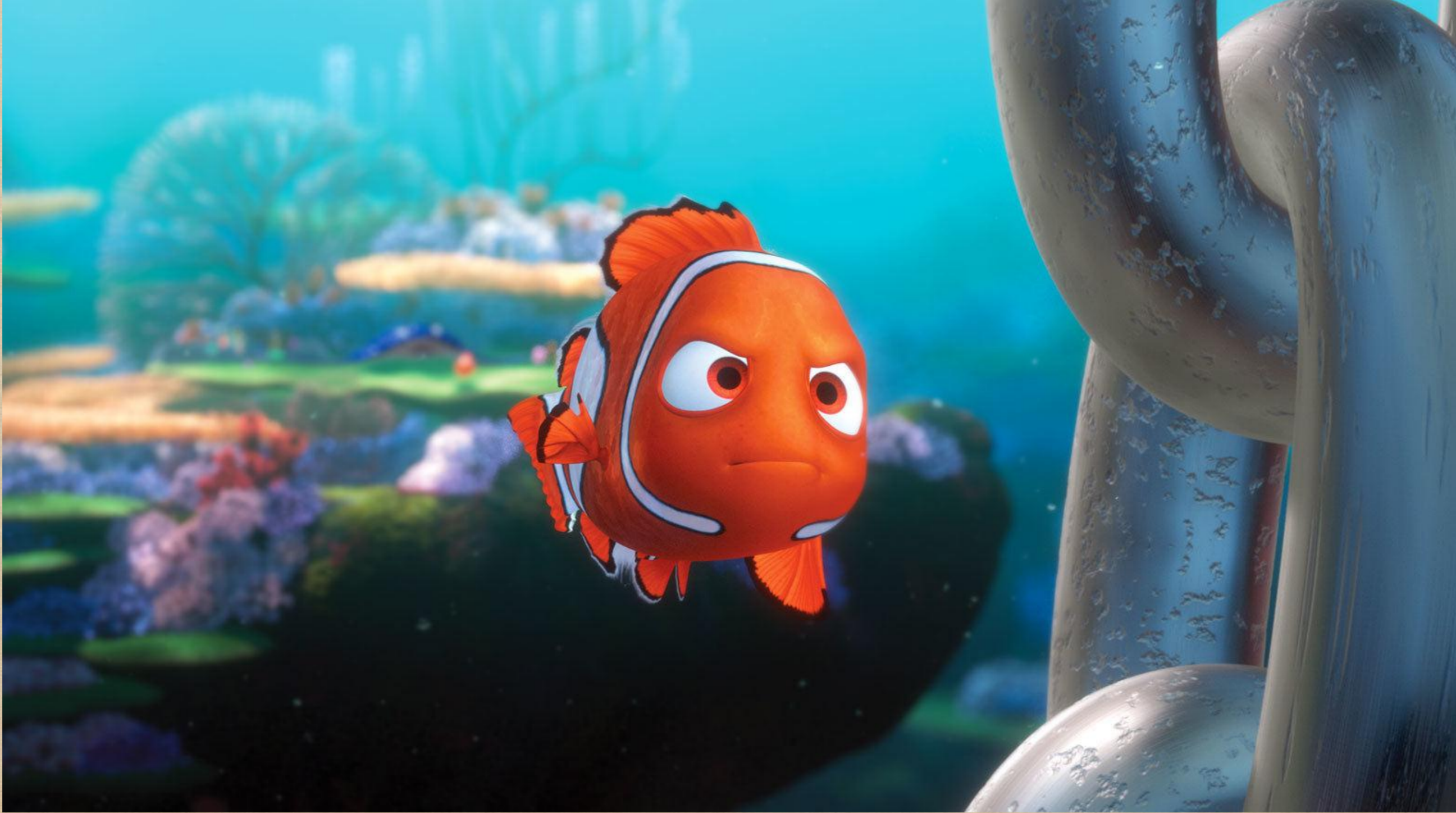
Günlük hayata tam olarak katılamayan engelli karakter

Heidi Çizgi Filmindeki Clara.

**Kalıpların dışındaki
engelli karakterler**

Kalıpların dışındaki engelli karakterler

Kayıp Balık Nemo Filmindeki Nemo

Kalıpların dışındaki engelli karakterler

Punky Çizgi Filmindeki Punky.

Teşekkürler